

ШКОЛА-ІНТЕРНАТ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ВИХОВАНЦІВ

Інтеграція українського суспільства до міжнародного соціально-економічного, культурного, інформаційного простору вимагає розв'язання цілої низки проблем у вихованні молодого покоління, які виявляються на духовному, моральному, демографічному рівнях. Складність завдань, що постають сьогодні перед суспільством у зв'язку з різким збільшенням захворюваності дітей, соціальним сирітством, безпритульністю, зростанням дитячої злочинності, вимагають від державних органів управління освітою, педагогічної науки нових, нестандартних підходів у розв'язанні проблем навчання, виховання, соціального захисту й матеріального забезпечення дітей. Суспільне виховання та повне державне утримання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, є виявом турботливого ставлення суспільства до найбільш чужого явища сучасності – сирітства.

В історії педагогіки проблеми виникнення, становлення та розвитку інтернатних закладів висвітлювались у наукових дослідженнях А. Бондаря, Б. Кобзаря, Л. Канішевської, В. Покася та ін. Розробці організаційно-педагогічних принципів діяльності окремих типів інтернатних установ присвятили свої праці Ю. Азаров [1], В. Вугрич, В. Галузинський, І. Зверєва, Є. Пустовойтов, В. Слюсаренко.

Аналіз опублікованих психолого-педагогічних праць, інших літературних джерел свідчить, що проблеми установ інтернатного типу доволі широко відображені в численних дослідженнях. Проте діяльність шкіл-інтернатів для дітей-сиріт у комплексі їх соціально-педагогічних функцій висвітлено вкрай недостатньо. Значною мірою це стосується вирішення проблеми формування соціального здоров'я вихованців, які утримуються в закладах інтернатного типу.

Метою цієї статті є висвітлення школи-інтернату як фактора формування соціального здоров'я вихованців.

Соціальне виховання в освітніх установах інтернатного типу – процес відносно контрольованої соціалізації, який допомагає розвинути можливості дитини, що включають його здатності, знання, зразки поведінки, цінності, стосунки, значущі для суспільства, у якому вона живе. Успішне соціальне виховання дитини гарантує формування соціально здорової особистості. «Дитина повинна стати складовою частиною соціального світу, в який вона занурена, в якому вона діє і який її збагачує. Вона повинна пристосуватися до цього світу й взаємодіяти з ним. Здатності дитини розвиваються під впливом досвіду, що вона здобуває у своєму життєвому просторі і який сприяє формуванню й розвитку її особистості», – зазначає А. Іванченко [1, с. 45].

Проте щодо дитини, яку виховують у школі-інтернаті, найбільш істотним є те, що її розвиток не перебуває під винятковим впливом сімейного оточення. У середині шкільної системи дитина активна у своїх відносинах з іншими, приймаючи суспільні норми, цінності. У школі вихованець усе більше звертається до зовнішнього світу речей, ігор, занять, товаришів. Бажання, плани, вибір дитини змінюються й перетворюються. Метою шкільного вихован-

ня є збільшення можливостей дитини, її адаптації, мобілізації потенціалу й поєднання різних сфер її життя. Школа-інтернат як соціальний інститут бере участь у розвитку особистості дитини, позбавленої батьківського піклування, у розвитку та зміні її соціальних відносин, у засвоєнні нових правил, що ускладнюються, і норм поведінки.

Підкреслимо, що в життєдіяльності школи-інтернату, на думку В. Наумчика, представлені всі механізми соціалізації: психологічні й соціально-психологічні механізми (імпринтинг, екзистенціальний натиск, наслідування, ідентифікація, рефлексія); соціально-педагогічні механізми соціалізації; традиційний механізм соціалізації (стихийний), що становить засвоєння людських норм, еталонів поведінки, поглядів, стереотипів, які характерні для його родини й найближчого оточення; інституціональний механізм соціалізації, що функціонує в процесі взаємодії людини з інститутами суспільства й різних організацій і спеціально створеними для соціалізації, які реалізують функції соціалізації паралельно зі своїми основними функціями; стилізований механізм соціалізації, що функціонує в процесі взаємодії дитини із суб'єктивно значущими для неї особами. Крім того, виховання в школі-інтернаті пов'язане з діяльністю й обов'язковістю перебування дитини в школі, що перетворює цей етап соціалізації в нормативний (обов'язковий) [2, с. 113].

Незважаючи на це, зовнішнє середовище щодо школи-інтернату можна розглядати як однорідне або різнорідне, агресивне або нейтральне, згуртоване або роз'єдане. У дослідженнях Н. Заверико зазначено, що макросоціальні процеси в Україні висувають серйозні вимоги до адаптаційного потенціалу особистості. В усі сфери діяльності дитини проникає фактор ризику, посилюючи драматичність прийняття життєвих рішень. Незважаючи на серйозні перетворення системи цінностей, що супроводжували соціально-економічні процеси, значущими для особистості залишаються прийняті в суспільстві норми й правила поведінки. Саме їхня пріоритетність сприяє збереженню соціального здоров'я особистості. Усвідомлена опора на моральні цінності, почуття боргу необхідна особистості для збереження власної цілісності. Державна стандартизація й нормування поширюються на низку сутнісних характеристик шкільної життєдіяльності: концептуально-ідеологічні, регламентуючі, організаційні [3].

Не можна не погодитися з Б. Кобзарем, що в межах життєдіяльності школи-інтернату повинна активно відбуватися самозмінна школяра – процес і результат більш-менш усвідомлених дій, спрямованих на те, щоб стати краще. Самозмінна має різну спрямованість – позитивну, нейтральну, негативну. Вибір спрямованості сполучений із загальним вектором самозміни – самовдосконаленням або саморуйнуванням. Отже, шкільну життєдіяльність у зіставленні із самозміною особистості можна характеризувати як підтримуючу позитивну самозмінну; гальмуючу (не стимулюючу) самозмінну; провокуючі деструктивні форми самозміни [4, с. 78].

Зауважимо, що вихованці шкіл-інтернатів, які звикли до сумлінного усвідомленого виконання вимог старших, зазвичай стають більш успішними в майбутньому, тому що їм легше освоїти шкільні й суспільні правила та норми. Успішність імпульсивних дітей-сиріт, які не вміють підкорятися загальним правилам, залежить від учителя, його ставлення до нестандартності й ініціативи. Активність таких дітей найчастіше виявляється у формах, що виклика-

ють роздратування педагога. Припиняючи активність, найчастіше споконвічно позитивну за змістом, учитель провокує деструктивну активність.

Особливе значення має врахування особливостей особистості вихованця школи-інтернату, її спрямованості, готовності до саморозвитку й прийняття допомоги від однолітків, дорослих, утворених ними спільностей.

А. Кривоконь звернула увагу на чотири можливі типи спрямованості особистості: 1) гуманістична спрямованість (прийняття себе й повне прийняття іншої людини); 2) езопова спрямованість (прийняття себе й неприйняття іншого); 3) негативна спрямованість (неприйняття себе й неприйняття іншого); 4) депресивна спрямованість (неприйняття себе, прийняття інших) [5].

Загалом можна відзначити, що факторів та умов, що впливають і визначають необхідність і можливість самозміни особистості в умовах школи-інтернату, доволі багато. У цьому зв'язку особливий інтерес викликає комплексний підхід до їхнього забезпечення.

На підставі сказаного вище зазначимо, що в сучасних умовах школа-інтернат повинна виконувати такі соціально-педагогічні функції: соціально-виховну, охорони й зміцнення здоров'я учнів у процесі навчання, соціально-педагогічної підтримки вихованців, соціально-психологічної допомоги дітям і педагогам, захисту прав дітей, соціально-педагогічної допомоги в життєвому й соціально-професійному самовизначенні школярів, соціально-культурної адаптації тощо.

Характеризуючи школу-інтернат як фактор формування соціального здоров'я вихованців, не можна не пригадати характеристику структури соціального виховання дітей і підлітків, розроблену Л. Мардахаєвим:

1. Ідеологія (держава, суспільство, соціальні інститути, громадські організації й рухи, інші держави й конфесії).

2. Спрямованість (цивільне виховання, суспільне виховання, спеціальне соціальне виховання, упровадження нового способу життя, виховання за ідеалом, виправлення процесу соціального виховання).

3. Мета (виховання громадянина, підготовка до життя в суспільстві, формування «нової» людини, формування людини «інших» поглядів і установок; виправлення результатів соціального виховання).

4. Тип сформованої особистості людини (соціально активна особистість, пасивна особистість; байдужна / апатична особистість, соціально негативна особистість) [6, с. 104].

Таким чином, невідповідність виховання індивідуальності, недоліки виховання, невідповідність виховання віку істотно впливають на формування девіантної поведінки дитини.

На наш погляд, успішність рішення школою-інтернатом завдань щодо соціально контрольованої соціалізації зумовлена характеристиками педагогічної системи, що сформувалася в установі інтернатного типу, її культури, психологічного клімату, спрямованості процесу виховання.

Усе сказане вище дозволяє зробити висновок, що соціальний розвиток і самозміна вихованця школи-інтернату мають відбуватися в процесі засвоєння й відтворення культури; у взаємодії дитини зі стихійними, відносно спрямованими й цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх вікових етапах, що формує умови для поліпшення соціального здоров'я вихованця.

Особливу увагу педагоги, психологи, медичні працівники повинні приділяти

процесу адаптації дитини, коли вона йде до школі. У 7-літніх першокласників плин адаптації в школі-інтернаті оцінюється за виразністю й тривалістю невротичних реакцій [2].

Отже, здорова дитина – це дитина, гармонійно фізично й психічно розвинута відповідно до віку, етичних й середовищних особливостей, яка рідко хворіє, не має анамнестичних та об'єктивних даних, які могли б бути передумовами для формування хвороб. Соціально здорова особистість, на нашу думку, – це вихованець, здатний використовувати свій біопсихічний ресурс для пристосування до соціального середовища й конструктивної активізації в ньому, який не має аномалій у поведінці й психосоціальному розвитку, який приймає моральні соціальні норми й відповідає їм.

Школа-інтернат як фактор, що впливає на процес формування соціального здоров'я учнів, може визначати: 1) високий рівень навчальної активності, самостійності: прийняття цілей, заданих педагогом; самостійна організація діяльності в межах навчальних або інших цілей, заданих учителем; визначення важливості й послідовності цілей у межах конкретної навчальної інформації; 2) володіння прийомами встановлювати причинно-наслідкові відносини між досліджуваними навчальними й життєвими поняттями; 3) прийняття й виконання шкільних і загальноприйнятих норм поведінки й спілкування; 4) активність і самостійність у пізнавальній і соціальній діяльності; 5) відсутність виражених протиріч між вимогами школи й соціуму; вимогами дорослих і можливостями дитини; 6) емоційно-позитивне сприйняття дитиною системи своїх відносин з педагогами й вихователями; 7) емоційно-позитивне сприйняття школи-інтернату й навчання; розуміння змісту навчання «для себе».

Перспективними напрямками в розробці цього питання, на наш погляд, є розробка змісту, форм і технології соціально-педагогічної роботи з вихованцями шкіл-інтернатів, де домінантою має стати створення умов для формування в них соціального здоров'я на принципах гуманізму, толерантності, взаємоповаги та любові.

Література

1. **Соціалізація** і соціальне виховання : навч. посіб. / А. В. Іванченко, А. А. Сбруєва, О. М. Дікова-Фаворська. – Житомир : Полісся, 2006. – 216 с.
2. **Наумчик В. Н.** Социальная педагогика : проблема «трудных» детей. Теория. Практика. Эксперимент / В. Н. Наумчик, М. В. Паздников. – Минск : Адукация, 2005. – 400 с.
3. **Історико-теоретичний** аналіз досліджень проблеми соціалізації особистості / Н. Заверико, І. Зверєва. – Суми : ВВП Мрія, 1994. – 249 с.
4. **Кобзарь Б. С.** Основы формирования гуманных взаимоотношений учащихся школ-интернатов для детей-сирот и детей, оставшихся без опеки родителей, во внеурочной деятельности / Б. С. Кобзарь. – К. : СтилоС, 1999. – 250 с.
5. **Кривоконь А. Г.** Факторы социального формирования личности : (соц.-филос. анализ) / А. Г. Кривоконь. – Харьков : Факт, 2005. – 240 с.
6. **Мардахаев Л. В.** Социальная педагогика : учеб. пособие для студ. вузов / Л. В. Мардахаев. – М. : Гардарики, 2008. – 269 с.

* * *

Макаренко А. В. Школа-інтернат як фактор формування соціального здоров'я вихованців

У статті розкрито роль школи-інтернату в процесі формування соціального здоров'я вихованців, які в ній утримуються. Автор доводить, що за певних педагогічних умов у зазначеній установі можна сформувати соціально здорову особистість, здатну використовувати свій соціальний і психологічний ресурс для пристосування до соціального середовища й конструктивної активізації в ньому, яка не має аномалій у поведінці й психічному розвитку та дотримується соціальних норм.

Ключові слова: школа-інтернат, фактор, формування, соціальне здоров'я, вихованці.

Макаренко А. В. Школа-интернат как фактор формирования социального здоровья воспитанников

В статье раскрывается роль школы-интерната в процессе формирования социального здоровья воспитанников, которые в ней содержатся. Автор обосновывается, что при определенных педагогических условиях в указанном учреждении можно сформировать социально здоровую личность, способную использовать свой социальный и психологический ресурс для приспособления к социальной среде и конструктивной активизации в ней, которая не имеет аномалий в поведении и психическом развитии, придерживается социальных норм.

Ключевые слова: школа-интернат, фактор, формирование, социальное здоровье, воспитанники.

Makarenko A. V. Boarding school as the factor of formation of social health of pupils

The role of boarding school in formation of social health of its pupils is discussed in the article. It is proved that under certain pedagogical conditions education of socially healthy personality, capable to use the social and psychological resources for the adaptation to the social environment and constructive activization without any anomalies in behaviour and mental development and adheres to social norms is possible in the specified establishment.

Key words: boarding school, factor, formation, social health, pupils.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2012 р.

Прийнято до друку 31.08.2012 р.